

KAPITÁNY ÁGNES–KAPITÁNY GÁBOR

ÉRTÉKRENDSZEREINK

Kossuth, Budapest. 1983. 270 o.

„Olyan könyvet tart kezében az olvasó, amelynek minden mondata vitára született.” E gondolattal bocsátják útjára munkájukat a szerzők, és biztos vagyok benne, hogy az érték kutatással foglalkozó szakemberek körében ez nem is marad el. Én azonban nem vitatkozni szeretnék, mert a pedagógia szempontjából első lépésként a *figyelem felkeltését* fontosabbnak érzem e könyv kapcsán.

Nincs olyan területe a pedagógia elméletének és gyakorlatának, amely nem küszködne kimondva vagy kimondatlanul az értékek problémájával. Gondoljunk például a nevelési célok megfogalmazásának vagy a nevelés tartalma kidolgozásának nehézségeire, vagy az értékek iskolában történő interiorizálásának gondjaira. Jól tudjuk, hogy a pedagógia önmagában nem tudja megoldani ezeket a problémákat. A sokoldalú tájékozódás, az interdiszciplináris megközelítés ma már nem hagyhatja figyelmen kívül a külföldi és a hazai érték kutatás eredményeit sem.

Az utóbbi években a honi társadalomtudományok egy részében, felismerve, hogy a magyar társadalomban 1945 óta bekövetkezett változások fellazították, átalakították az emberek életét szabályozó értékrendszereket, intenzíven kezdték vizsgálni ezt a problémakört. Foglalkoztak az érték fogalmával, az értékek objektivitásának axiológiai problémáival, az értékek kialakulásának kérdéseivel, értéktipológiák születtek, érték szociológiai kutatások bontakoztak ki. E kutatási irányzatokhoz kapcsolódó vizsgálatok eredményeit gazdagítják a szerzők is munkájukkal.

Az értékrendszert, az egyén társadalmi viselkedésének szabályozóját többféle aspektusból lehet megközelíteni, a szerzőpáros „*a társadalom és az egyéni tudat közti kapcsolatot*” tartja vizsgálatra legérdekesebbnek e tág témakörből. Ezért munkájukban „az értékrendszerekkel mint az értékek összekapcsolódását megszabó társadalmi meghatározottságú mechanizmusokkal” foglalkoznak. (23–24.) *Fő törekvésük*, hogy feltárják a jelen társadalmunkban funkcionáló értékrendszerek szerveződési mechanizmusait, keveredésüket, leépülésüket, és mindeerre támaszkodva kísérletet tesznek „az egész eddigi történelem elsajátítására épülő szintetikus értékrendszer, azaz a kommunizmus lenetséges értékrendje felvázolására is.” (25.)

Bevezetőjükben áttekintik az eddigi érték kutatások saját vizsgálódásuk szempontjából lényeges kérdéseit, melyekből az ismertetés terjedelmi korlátai következtében csak néhány elvileg fontos gondolat, kissé leegyszerűsített kiemelésére nyílik lehetőségem.

A szerzők elméleti kiindulásként az ontologikus értékrendszer leírásokhoz kapcsolódva az értékrendszerek képződésében a társadalmi formációknak tulajdonítják a legfontosabb szerepet. (23.) Úgy vélik, hogy az értékrendszer-szerveződések mögött a különböző termelési módok sajátos szükségletei, követelményei állnak, melyek közös alapot adnak egy adott termelési módon belül, különböző korokban, különböző társadalmi rétegeknek a termeléshez, társadalomhoz való viszony, azaz az értékek kialakításához. Tehát minden termelési módnak megvannak az adekvát értékrendszerei, melyek a társadalom bármely csoportjára, egyedére hatnak. A társadalmi viszony sajátos szükségleteit tükröző értékrendszerek kialakulásukkor „a társadalom alapszerkezetét teszik bensővé az egyén számára (a réteg-, nemzeti, életkori, nemi, szakmai csoporttérésektől függetlenül is), s az adott társadalmi formáció fennállása alatt folyamatosan „újratermelődnék”. (24.) A szükségletek változása által kikényszerített újabb termelési módok, társadalmi formációk, új társadalmi értékrendszer kiépítését kezdik el, és ez meglehetősen hosszú folyamat. Az új kialakulása során azonban jelen van még a régi

társadalmi formáció értékrendszere is, tudniillik hatása csak akkor szűnik meg, ha újratermelődésének feltétele is megszűnik. Ekkor az egyén az új viszonyokhoz köti már gondolkodását, új értékrendszere rögződik. (24–25.) (Természetesen ezt a determinációt nem kezelik mereven a szerzők.)

*Az átmeneti korszakokban*, mikor még az új termelési mód nem fejlődött ki a maga teljességében – írják a szerzők –, akkor a különböző társadalmi formák hatásai keresztveződnek, és ezzel együtt az értékrendszerek is keverednek. Ez a jelenség megtalálható a mai magyar társadalomban is, hiszen még nem alakult ki teljes valójában a szocialista termelési mód. A könyv íróinak véleménye szerint *társadalmunkban a szocialista–kommunista értékrendszer mellett a feudális termelési módhoz kapcsolódó szokás- és hagyományörző, a kapitalizmusban kialakult polgári–individualista értékrendszer és még két, az egyes termelési módokból le nem vezethető, a mindenkori uralkodó termelési viszonyoktól való elidegenedés szélső formáit képviselő utópikus–anarchista és bürokratikus értékrendszer is hat.*

Könyvükben a szerzők az elméleti bevezetés után, a jelenben funkcionáló értékrendszerek bemutatása érdekében elemzik a fent felsorolt értékrendszerek történelmi kialakulásának folyamatát, összefüggésüket az egyes termelési módokkal, társadalmi formációkkal, majd elemzően leírják az egyes értékrendszerek sajátosságait, továbbélésük okait, módjait, vizsgálják az értékrendszerek keveredését, működési mechanizmusait általában és konkrétan mai társadalmi viszonyaink között.

E széles ívű anyag ismertetésére – újra ezt kell megállapítanom – e keretek között nincs lehetőségem, így csak néhány, megítélésem szerint *a pedagógia szempontjából fontos*, továbbgondolásra érdemes *problémakört és megállapítást* emelek ki a műből.

Pedagógiai közvéleményünkben eléggé általános tendencia a nevelési cél tartalmi problémáitól való elfordulás a legkülönbözőbb formákban. Gondoljunk csak a folyamatot és a metodikát előtérbe állító szemléletmódra vagy a technológiai jellegű, a célok strukturalizálását és operacionalizálását egyoldalúan hangsúlyozó, a formális kereteket abszolutizáló megközelítésekre stb. E jelenségek mögött számos okot találhatunk, amelyek közül az egyik leglényegesebbnek a valóságos társadalmi viszonyoknak és perspektíváknak, valamint az ebből fakadó szükségleteknek és értékeknek nem mindig megfelelő feltárását tartom. A szerzők könyve pedig éppen *a cél tartalmának területén* adhat a nevelés lényegét érintő, ösztönző segítséget.

A szerzők nemcsak általánosságban írnak *a mai magyar társadalom értékrendszereiről*, hanem konkrétan, részletesen leírják a szokás- és hagyományörző (Légy olyan, mint mások!), a polgári–individualista (Légy másmilyen, mint a többiek!), az utópikus–anarchista (Utasítsd el az uralkodó rendet!), és a bürokratikus (Szolgálj ki az uralkodó rendet!) *értékrendszert*. Ezen belül:

- elemzik az *értékrendszer-keveredés* kispolgári módjait, vizsgálják a munkásság különböző rétegeiben fellelhető értékrendszer-keveredéseket, tárgyalják az *értékvákuum* jelenségét is;
- majd mindezek alapján foglalkoznak *a szocialista–kommunista értékrendszer* sajátosságaival, ki-fejlesztésének feltételeivel.

Az egyes értékrendszerek konkrét tartalmának, működési mechanizmusának leírásával, annak kifejtésével, hogy a szocialista termelési mód jelenlegi fejlettségi szintjén nem lehet még kiteljesedett a szocialista értékrendszer, hogy az értékrendszer-keveredés természetes állapota társadalmunknak, valamint annak bemutatásával, hogy milyen pozitívumai és negatívumai vannak e keveredésnek, a könyv tartalmazóan hozzájárulhat a mai és perspektívikus nevelési szükségletek, illetve az általános nevelési célok valóságközelebb megfogalmazásához.

Azonban nemcsak ilyen távoli, elsődlegesen a pedagógia elméletének területén érvényesülhető hatással számolhatunk e mű – tágabban az értékutatások – kapcsán. *Az értékrendszerek keveredésének tudatosítása* a pedagógusoknál számos, a célok és a valóság különbségéből fakadó ellentmondás oldódását segíthetné. Tudniillik kevesebb kudarc érné a pedagógusokat, ha a különböző értékrendszerek meglétére alapozhatnák differenciált nevelő tevékenységüket.

*Az iskolával*, mint értéket közvetítő intézményrendszerrel a könyv írói nem foglalkoztak – hiszen erre nem is vállalkoztak –, de jelzik az értékrendszer-keveredés tényét néhány iskolai tevékenységhez kapcsolódva. Az itt leírt megállapításokat érdemes lenne empirikus vizsgálatokkal is körüljárni. Például: „A tanulási elvárások . . . a bürokratikus értékrendszer szerint épülnek fel, a gyerekek kötelességteljesítésén, szolgálatán alapulnak. Az iskola által közvetített társadalomképben keverednek a szokás- és hagyományörző értékrendszer statikus társadalomképének elemei az utópista-anarchisztikus értékrendszer voluntarizmusát előlegező világgépi sajátosságokkal.”

Napjainkban sokszor fel-felbukkannak a különféle értelmezési keretekben a *reformpedagógiával és a szabad iskolákkal* foglalkozó gondolatok, így értékelésük szinte folyamatosan időszerűnek látszik. Az ilyen munkára vállalkozók haszonnal forgathatják a könyv polgári-individualista és utópikus-anarchisztikus értékrendszerrel foglalkozó fejezeteit.

A megemlített pedagógiai hasznosítási lehetőségeken túl a könyv alkotó jellegű olvasása során még valószínűleg számos új szempontot, kutatásra érdemes problémát lehetne megfogalmazni. És ez összhangban van a szerzők nyitott problémakezelési attitűdjével, hiszen könyvük befejező szakaszában is jelzik, hogy *rendszerzésük továbbfejleszhető, hogy más modellek is lehetségesek*. Léteznek is mind a hazai, mind a külföldi szakirodalomban más megközelítési módok. A szerzőpáros nagy érdeme, hogy munkájukkal olvasóikat minden bizonnyal további tájékozódásra, vizsgálódásra készítetik az értékkutatások területén.

Golnhofer Erzsébet

JANUSZ KORCZAK

## HOGYAN SZERESSÜK A GYERMEKET?

Tankönyvkiadó, Budapest. 1982. 313 o.

A közösségi nevelés buktatóiról, az iskolai nevelés korszerű módszereiről olvasva és a mi iskolánkról elmélkedve érdemes megismerkedni Janusz Korczak: „Hogyan szeressük a gyermeket?” című művével. E könyv megjelenése fordulópontot jelent nálunk Korczak pedagógiai hagyatékának megismertetésében.

Közösségteremtő ereje, a nevelőközösséget és a gyermeki világot középpontba helyező nevelési rendszere világszerte ismert.<sup>1</sup> Pedagógiai tanulmányai, gyermekregényei nemcsak lengyelül, hanem számos más nyelven is olvashatók.

Janusz Korczak századunk kiemelkedő egyénisége. Pedagógiai, orvosi, írói és közéleti tevékenységét számos országban kutatják, népszerűsítik.<sup>2</sup> Magyar olvasói ismerik „Az első Matyó király” című regényét. Olvashattak Korczakról írt néhány tanulmányt is.<sup>3</sup>

Tudjuk, hogy azokért a gyermekekért élt, akiknek nem volt otthonuk, akiknek a tragikus lengyel történelmi sorsfordulók idején hiányzott a veszélyhelyzetek elviseléséhez nélkülözhetetlen családi, szülői háttérük.

A könyv eredetileg Varsóban két kötetben 1919-ben és 1920-ban jelent meg.

A „Hogyan szeressük a gyermeket?” c. könyvében a szerző feldolgozta gyermekorvosi és nevelői tevékenysége során szerzett gazdag tapasztalatait. A konkrét helyzetek leírása és az elméleti általánosítások is azt bizonyítják, hogy Korczak kitűnően ismerte korának pedagógiai-pszichológiai irányzatait.<sup>4</sup>

Műve, amely pedagógiai hitvallását, nevelési intelmeit, kételyeit tartalmazza, az I. világháború alatt – egy katonai táborban – született, ahol orvosként teljesített szolgálatot.

A négy részből álló kötetet a fiatal szülők és pályakezdő nevelők számára írta.

Az első a „Gyermek a családban” bevezeti az olvasót a személyiségfejlesztés folyamatának pszichofizikai összefüggéseibe, annak változásaiba a születéstől a felnőttkorig.

<sup>1</sup> Művei olvashatók német, francia, eszperantó, cseh, portugál, angol, héber és más nyelveken. Így pl. az „Internátus” című írása a Szovjetunióban 1922-ben N. Krupszkaja bevezetőjével jelent meg.

Az UNESCO Korczak születésének 100. évfordulóját felvette a szervezet ünnepeinek naptárába.

<sup>2</sup> Gondolunk itt Erich Danzentroth, Helene Lecalot, Igor Newerly, Aleksander Lewin, Stefan Wotoszyn és mások kutatásaira.

<sup>3</sup> Pl. *Köte Sándor*: Janusz Korczak élete és munkássága = Pedagógiai Szemle, XXIX. évf. 6. szám 1979. 522–530.; *Aleksander Lewin*: Korczak nevelési rendszerének születése, fejlődése és hatása. = uo. 530–538.; *Kozma Tamás*: Hogyan szeressük a gyermeket (Recenzió) – Köznevelés, 1983. 29. sz.

<sup>4</sup> Megbízható források szerint ismerte Ellen Key, Alfred Binet, Edouard Claparède könyveit.